

Öljy ja uudistukset ratkaisevat – Venäjän merkitys Suomen elinkeinoelämälle

Ville Kaitila ja Markku Kotilainen
ETLA B266

Julkaisuvapaa 25.2.2015 klo 10.00

- Heilahteleva raakaöljyn hinta selittää hyvin ruplan arvon ja Venäjän talouden kehitystä. Talousuudistukset voisivat lieventää tätä kytköstä ja tukea talouskasvua laajemminkin.
- Venäjän osuus Suomen viennistä oli vuosina 2007–2013 noin 8 prosenttia, kun jälleenvienti poistetaan luvuista. Koko vientiä painaa yleinen reaalisien ja hintakilpailukyvyyn heikkeneminen.
- Suomalaiset yritykset ovat erikoistuneet Venäjän markkinoilla tuotteisiin, jotka menevät kotitalouksien loppukäyttöön, sekä investointitavaroihin.
- Venäjän talouden lyhyen aikavälin näkymät ovat surkeat, pitkällä aikavälillä on mahdollisuuksia. Venäjän WTO-jäsenyys tukee Suomen vientiä.
- Suomen vienti Venäjälle supistuu yhä pari vuotta, jatko riippuu energian hinnasta ja Venäjän talouden uudistuksista.

Suomalaisten yritysten liiketoimintamahdollisuudet Venäjällä riippuvat venäläisten ostovoiman kehityksestä, myytyjen tuotteiden reaalisesta ja hintakilpailuvyydestä sekä Venäjän markkinoiden toimivuudesta ulkomaankaupan ja suorien sijoitusten näkökulmasta.

Venäjän kokonaistuotannon (bkt) ja ostovoiman kasvua tukivat vuosisadan vaihteen ympärillä tehdyt uudistukset. Venäjän vientisektori ei kuitenkaan ole monipuolistunut. Maa vie maailmanmarkkinoille lähinnä jalostamattomia raaka-aineita ja alhaisen jalostusasteen tuotteita.

Venäjän WTO-jäsenyys tukee kasvua ja Suomen vientiä Venäjälle. Muuten uudistusten puute jarruttaa talouden rakennemuutosta. Taloudelliset instituutiot ja infrastruktuuri ovat tulotasoon verrattuna hyvin alikehittyneet.

Raakaöljyn hinta nostaa ja laskee Venäjää

Erityisesti raakaöljyn maailmanmarkkinahinta on tärkeä Venäjän vientitulojen ja ostovoiman kannalta. Koska tuotannon määrä on suhteellisen vakaa, viennin arvo on käytännössä paljon heiluvan öljyhintakortin varassa.

Venäjän talouskasvu on ollut ripeää silloin, kun maan vaihtosuhte (vientijä ja tuontihintojen suhde) on parantunut raakaöljyn hinnan noustessa nopeasti. Vaihtosuhteen paraneminen on tukenut investointeja ja kulutusta ja siten bkt:n kasvua. Öljyn hinnan tasaantuminen tai aleneminen on näkynyt nopeasti Venäjän bkt:n kasvuvauhdissa ja ruplan arvossa.

Kumulatiivinen hyvinvointihyöty vaihtosuhteen paranemisesta vuosina 1995–2013 oli melkein 2,4-kertaisesti vuoden 2013 bruttokansantuote.

Venäjän talouskehityksen riippuvaisuus raaka-aineiden heiluvista maailmanmarkkinahinnoista tekee maan talouskehityksen ennustamisesta vaikeaa. Lisäksi vakaasti korkeana pysyttelevät hinnat eivät nopeuta Venäjän talouskasvua, vaan niiden on kivutava aina vain korkeammalle.

Kasvun esteitä aiempaa enemmän

Venäjän talouden tuotantokapasiteetin käyttöaste on noussut aika korkealle työllisyyden ja fyysisen pääoman osalta. Investointien merkitys on aiempaa suurempi, mutta investointiaste on edelleen alhainen. Työikäisen väestön määrä kääntyy laskuun.

Eräillä toimialoilla, erityisesti öljysektorilla, Venäjällä on jo kohtalaisen korkea tuottavuus, joten kasvu ei enää ole yhtä helppoa kuin aikaisemmin. Laaja energiasektori tukahduttaa muuta teollista toimintaa, missä toisaalta olisi tuottavuuden kasvupotentiaalia.

Uudistukset, avoimuus ja markkinoiden toiminnan parantaminen lisäävät talouden rakennemuutosta sekä liiketoimintaosaamista edistäviä ulkomaisia suoria sijoituksia. Näin tuottavuuskasvu nopeutuisi. Uudistusten puuttuessa Venäjä on käytännössä ulkoistanut talouskehityksensä raakaöljyn arvaamattomille maailmanmarkkinahinnoille.

Suomen osuus Venäjän tavaratuonnista on laskenut selvästi

Suomen osuus Venäjän tavaratuonnista kasvoi vuoteen 2005 asti, jolloin se oli 4,8 prosenttia (UNC-

TAD). Vuonna 2013 osuus oli 2,1 prosenttia. Suomen osuus on alentunut enemmän kuin minkään muun maan. Kiinan osuus on noussut rajusti.

Koska Suomen talous on suhteellisen pieni ja vientituotevalikoima suppeahko, olisi epätodennäköistä, että maamme osuus Venäjän tavaratuonnissa voisikaan pysyä kovin korkeana venäläisten ostovoiman kasvaessa. Läheinen maantieteellinen sijainti ja suomalaisten tuotteiden vakiintunut asema kuitenkin tukevat Suomen osuutta Venäjän tuonnissa.

Suomen tavaravienti ei ole enää seurannut Venäjän bkt:tä

Suomen tavaravienti nousi Venäjän voimakkaan talouskasvun vuosina 1999–2008 vahvasti. Venäjän osuus Suomen koko tavaraviennistä oli korkeimmillaan 11,6 prosenttia vuonna 2008. Vuonna 2013 se oli 9,6 prosenttia. Osuus aleni edelleen 8,4 prosenttiin tammi-marraskuussa 2014 Venäjän talouskasvun hidastumisen, ruplan vaihtokurssin heikkenemisen ja talouspakotteiden seurauksena.

Suomen käypähintainen vienti ja Venäjän käypähintainen bkt kasvoivat samaa tahtia, kunnes Venäjän talous alkoi toipua vuoden 2009 kriisistään. Venäjän koko tavaratuonti kehittyi senkin jälkeen samalla lailla kuin Venäjän bkt. Suomen tavaraviennin arvo sen sijaan putosi kolkasta.

Venäjälle menee paljon jälleenvientiä

Suuri osa Suomen viennistä Venäjälle on ollut jälleenvientiä, jonka merkitys Suomen kansantalouden kannalta on vähäinen.

Kun kaikki jälleenvienti poistetaan tilastoista, Venäjän osuus Suomen viennistä oli noin 8 prosenttia vuosina 2007–2013. Osuus toipui täysin vuoden 2009 pudotuksestaan. Suomen varsinainen vienti Venäjälle on siis kehittynyt samaa tahtia kuin Suomen koko tavaravienti.

Matkailupalvelujen vienti Suomesta Venäjälle on kasvanut nopeasti

Muiden kuin matkailupalvelujen vienti Venäjälle on vähentynyt, ja Venäjän osuus tästä viennistä on laskenut neljään prosenttiin. Matkailupalvelujen viennin käypähintainen arvo nousi sen sijaan vuosina 2005–2012 keskimäärin 18 prosenttia vuodessa. Venäjän osuus Suomen kaikista matkailupalvelujen viennistä oli vuonna 2012 jo 45 prosenttia.

Tuotosta viedään laajasti eri käyttöön

Suhteessa Suomen koko bruttotuotoksen vientiin, suomalaiset yritykset ovat erikoistuneet Venäjän markkinoilla tuotteisiin, jotka menevät kotitalouksien loppukäyttöön, sekä investointitavaroihin. Muilla markkinoilla Suomi on erikoistunut keskimäärin enemmän välituotteiden vientiin yrityksille.

Suomen osuus venäläisille kotitalouksille menevästä ulkomaisesta tuotoksesta on kuitenkin ajan myötä laskenut jyrkästi, joskin aleneminen pysähtyi vuosina 2010–2011. Investointitavaroiden osalta

Suomi on onnistunut paremmin säilyttämään markkinaosuutensa.

Suomen toimialoista merkittävin tuotoksensa viejä Venäjälle on teknologiateollisuus – erityisesti kone- ja laite-teollisuus, joka vie tuotostaan laajasti niin välituotteiksi kuin lopputuotteiksi kotitalouksille ja investointeihin. Elintarviketeollisuus on tärkein kotitalouksille lopputuotteita vievä toimiala. Kaiken kaikkiaan tuotoksen vienti jakautuu laajasti Venäjän talouden eri toimialoille, mikä pienentää taloudellisia riskejä.

Arvonlisäyksen viennissä palvelulojen merkitys korostuu

Kaikesta Suomessa tuotetusta arvonlisäyksestä viedtiin maasta 26,3 prosenttia vuonna 2009. Kaikista arvonlisäyksen viennistä päättyy Venäjälle suoraan tai epäsuoraan 7–8 prosenttia.

Kaiken tuotetun arvonlisäyksen kannalta Venäjän markkinat ovat olleet erityisen tärkeät tekstiili-, vaate- ja kenkäteollisuudelle sekä kulkuneuvojen valmistukselle. Arvonlisäyksen viennin kannalta näin on lisäksi elintarviketeollisuudelle ja kaupan alalle sekä yhä enemmän rakennusallalle.

Tehdasteollisuuden osuus arvonlisäyksen viennistä Venäjälle oli vuosina 2005–2009 vain 40 prosenttia. Palvelulojen osuus on kasvanut selvästi. Tehdasteollisuuden vientituotteisiin onkin varastoitunut paljon palvelulojen arvonlisäystä.

Venäjän-vientimme kärsii Suomen yleisestä kilpailukyyn laskusta

Suomen osuus Venäjän tavaratuonnista on pitkällä aikavälillä alentunut. Tämä johtuu yhtäältä siitä, että pieni Suomi ei ole pystynyt suppealla vientituotera-kenteellaan vastaamaan vaurastuvan maan laajaan kysyntään. Lisäksi Suomen koko viennin reaalin ja hintakilpailukyky ovat viime vuosina heikentyneet.

Venäjälle vain vähän suoria sijoituksia

Viennin sijaan tai sen ohella yritysten on mahdollista toimia paikan päällä Venäjän markkinoilla. Suomen osuus OECD-maista Venäjälle tulleiden suorien sijoitusten kannasta oli 3,1 prosenttia vuonna 2012. OECD-maista tulleiden suorien sijoitusten kanta oli vain 7,4 prosenttia suhteessa Venäjän bkt:hen vuonna 2010. Tämä kertoo siitä, että Venäjä ei ole ollut erityisen houkutteleva sijoituskohde.

Öljyn hinta ohjannut investointeja ja kasvua

Solowin kasvumallilla rakennetuissa neljässä skenaariossa vuosille 2013–2030 talouskehitys Venäjällä riippuu yhtäältä siitä, pysyykö raakaöljyn nimellinen dollarihinta keskimäärin vakaana vuoden 2013 tasolla vai nouseeko se, sekä toisaalta siitä, tehdäänkö Venäjällä tuottavuuskehitystä parantavia uudistuksia vai ei.

Heikoimman kasvun skenaariossa, jossa uudistuksia ei tehdä ja öljyn hinta on keskimäärin vertailuvuoden 2013 tasolla, keskimääräinen bkt:n kasvu

olisi 1,7 prosenttia vuodessa eikä maa kuroisi tuottavuuseroa umpeen länsimaihin verrattuna. Tällöin Suomen tavaraviennin määrän kasvu Venäjälle voisi olla noin 2 prosenttia vuodessa.

Venäjän talouden kannalta positiivisimmassa skenaariossa talouskasvu olisi keskimäärin 4,2 prosenttia ja Suomen viennin määrän kasvu 7 prosenttia vuodessa ruplan reaalisesta vahvistumisesta ja investointien kasvun vauhdittamana.

Suomen talouden kannalta paras tilanne olisi kuitenkin se, että matala raakaöljyn hinta tukisi kotimaamme taloutta ja viennin kannalta tärkeiden länsimarkkinoiden kasvua, ja uudistukset Venäjän taloudessa tukisivat talouskasvua siellä.

On toisaalta myös mahdollista, että raakaöljyn hinnan tai uudistusten kehitys on tehtyjä oletuksia synkempi vuosina 2013–2030, millä olisi kielteisiä vaikutuksia talouskasvuun.

Yritykset näkevät mahdollisuuksia ja vaikeuksia

Lähetimme tämän tutkimuksen osana kyselyn 1 062:een Suomessa toimivaan ja Venäjän markkinoista kiinnostuneeseen yritykseen, ja saimme 137 vastausta. Kyselyyn vastattiin touko-kesäkuussa 2014, jolloin Venäjän talouskehitykseen kohdistui ainakin lyhyen aikavälin epävarmuutta Ukrainan kriisin vuoksi. Tilanne kuitenkin muuttui selvästi huonompaa suuntaan vuoden 2014 jälkipuoliskon aikana öljyn hinnan romahduksen vuoksi.

Vastaajayritykset ovat keskimäärin suhteellisen pieniä, eivätkä ne muodosta edustavaa otosta Venäjän markkinoilla toimivista suomalaisyrityksistä. Noin 40 prosentille vastaajista Venäjän markkinat ovat kuitenkin tärkeät tai erittäin tärkeät, enemmän pienille kuin suurille yrityksille.

Vastausten mukaan liiketoimintaympäristö ei ole muuttunut viime aikoina eikä sen arvioida lähiaikoina muuttuvankaan. Isommat yritykset kokivat kehityksen olleen tai olevan aavistuksen myönteistä ja pienemmät yritykset kielteistä.

Tukku- ja vähittäiskaupan yritykset arvioivat keskimääräistä enemmän Venäjän-liiketoimintansa ja niihin liittyvän Suomessa olevan henkilöstönsä määrän pienenevän. Teknologiateollisuus ja liikkeenjohdon konsulttiyritykset arvioivat kasvun jatkuvan. Joka neljäs vastaajayritys aikoi lisätä suoria sijoituksia Venäjällä. Noin 7 prosenttia arvioi supistavansa toimintaansa.

Keskeiset syyt investoida Venäjälle ovat vastaajayritysten mukaan isot ja kasvavat lähellä sijaitsevat markkinat. Venäjän markkinoiden parhaiksi puoliksi mielletään lisäksi muun muassa oman liiketoiminnan kannattavuus ja oma vahva brändi. Venäjän markkinoiden vaikeimpia puolia ovat arvaamattomuus, byrokratia, korruptio, protektionismi, tullitariffit, Venäjän tullin ja viranomaisten toiminta, Venäjän yritysmaailman lyhytjänteisyys, kielitaito, maan suuri koko sekä ruplan heikkous (siis jo ennen sen

varsinaista romahdusta). Kilpailutilanteesta ja yhteistyökumppaneista on vaihtelevia kokemuksia.

Lähivuosien näkymät ovat heikot

Muutaman lähivuoden aikana Venäjän kehitystä leimaavat öljyn hinnan romahdus, ruplan voimakas heikkeneminen, Ukrainan kriisi ja siihen liittyvät sanktiot sekä pitkälle näiden seurauksena Venäjän talouden ehkä syväkin taantuma. Vuonna 2014 Suomen Venäjän-viennin arvo supistui vajaat 15 prosenttia. Vuonna 2015 se supistunee noin 10 prosenttia ja todennäköisesti jonkin verran myös vuonna 2016.

Ruplan voimakas heikkeneminen ja kauppapakotteet lisäävät mielenkiintoa tehdä suoria sijoituksia Venäjälle. Lyhyen aikavälin riskit toisaalta jarruttavat investointitoimintaa. Venäjällä on myös asetettu uusia rajoituksia ulkomaalaiselle omistukselle. Nykyiset ongelmat heijastuvat talouskehitykseen sitä heikentävästi keskipitkälläkin aikavälillä.

Öljyn hinta ja ruplan kurssi alkanevat asteittain vahvistua kansainvälisen talouden elpymisen myötä. Tällöin Venäjän talouskasvu voi lyhytaikaisesti vahvistua. Samalla Suomen vienti Venäjälle voi kääntyä kasvuun parin vuoden kuluttua.

Pitkällä aikavälillä Venäjän taloudelliseen kehitykseen vaikuttavat keskeisesti energian hinnan kehitys ja Venäjän talouden kyky tuotannollisen perustansa vahvistamiseen. Tuote- ja prosessi-innovaatiot sekä tuotannollisen toiminnan kehittäminen ja tuotavuuden kohottaminen edellyttävät rakenteellisia uudistuksia ja taloudellisen toiminnan vapauttamista sekä myönteistä investointi-ilmapiiriä ja suoria ulkomaisia sijoituksia.

Suomen Venäjän-viennin näkymät ovat lyhyellä aikavälillä heikot. Pitkällä aikavälillä Venäjän markkinoilla on kuitenkin merkittävä potentiaali suomalaiselle vientituotannolle ja investoinneille.

* * *

Lisätietoja:

Ville Kaitila, puh. 09 – 6099 0255

Markku Kotilainen, puh. 09 – 6099 0206 ja 050 – 35 111 92